

Forord

Denne bog henvender sig til alle, der interesserer sig for et psykologisk drama, hvor Nikolai Frederik Severin Grundtvigs (1783-1872) og Jakob Peter Mynsters (1775-1854) indbyrdes personlige forviklinger og uforsonlige modsætninger spiller sammen med deres kirkelige og politiske synspunkter. Grundtvig kræver ikke nærmere præsentation; Mynster derimod var en af tidens mest fremtrædende teologer og biskop over Sjællands Stift fra 1834 til sin død.

Hele livet havde Grundtvig og Mynster et skarpt øje til hinanden. De hørte til samme familie og var fætre. Temperamentet var vidt forskelligt med Grundtvig som den udfarende og bevægelige, mens Mynster virkede urørlig og svær at komme ind på livet af. Begge gjorde en glimrende karriere.

Den eksisterende litteratur om navnlig Grundtvig er enorm, men den komplekse relation mellem de to nøglefigurer har ikke tidligere været tilbunds gående beskrevet. Det vil denne bog råde bod på.

Konflikterne var ikke blot et internt anliggende, men involverede også andre prominente skikkelser i tiden. Således skrev f.eks. enkedronning Caroline Amalie i et brev fra 1853 til Mynster, at Gud forhåbentlig snart ville bønhøre hende og

”bryde den Væg”, der gennem et langt liv var opbygget mellem Mynster og Grundtvig. Hun mente endda, at det efterhånden var så djævelsk, at kun Gud kunne nedbryde denne væg. I samtiden var man anfægtet over deres personlige indbyrdes strid. Hvordan kunne det forholde sig sådan? Det er spørgsmålet, som stilles i denne bog.

I bogen anvender jeg i vid udstrækning breve og erindringer, som der især henvises til i noterne, ligesom den kirkelige og politiske ramme beskrives ud fra forskningslitteraturen, herunder mine egne bidrag. Det nævnes alt sammen i litteraturlisten. Illustrationerne viser fortrinsvis bygninger, hvor bogens hovedpersoner – set i et personalhistorisk perspektiv – har boet og levet, hvilket giver et indtryk af deres borgermiljø i København, og hvorledes de har færdedes i indbyrdes daglige relationer. Hvor det er muligt, er citater søgt holdt i deres oprindelige ortografi, hvilket har medført forskellige varianter i sprog og anvendt retskrivning. Der er ikke noget sagregister, men flere af de komplicerede kirkelige sagforhold gentages i korte referater flere steder i teksten til hjælp for læseren.

Breve og erindringer er aldrig alene en nøgtern beskrivelse af tiden, man lever i, og som eventuelt nu er gennemlevet, men der er samtidig tale om følelser og modsætninger, kort sagt en etablering af et personligt forhold i tiden og til bestemte mennesker. I dette tilfælde forholdet mellem Mynster og Grundtvig. Gennem deres indbyrdes forhold gennemlyses – næsten som gennem et prisme – deres levede liv på godt og ondt.

Bestyrelserne for fonde og legater, som har ydet støtte til denne bog, takkes mange gange. Det gælder Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Farumgaard-Fonden, Frimodt-Heineke Fonden, G.E.C. Gads Fond, Jens Nørregaard & Hal Kochs

Mindefond, Landsdommer V. Gieses Legat, N.F.S. Grundtvigs Fond, Oda og Hans Svenningsens Fond og Pastor Niels Møgelvangs Litteraturfond. Fotograf Leif Nordberg har været til stor hjælp i forbindelse med flere af illustrationerne. Ligeledes er jeg meget taknemmelig for den hjælp, jeg har fået af arkiver, biblioteker og museer. Alle har ydet deres til denne bogs udgivelse.

Odense, februar 2023

Jens Rasmussen

Indledning

Flere kirkehistorikere har undret sig over den store forskel mellem Grundtvigs og Mynsters holdninger, men synsvinklen har været forskellig. Bjørn Kornerup opfattede Mynsters kamp mod baptistiske separatister og mod de gudeligt vakte lægfolk ud fra ønsket om kirkelig enhed og enevældens bevarelse. I denne kamp var Grundtvig hovedmodstanderen med sit ønske om en fri statskirke.¹ Dennes vurdering blev understøttet af Hans Jensen, der mente, at det lykkedes Mynster at føre statskirken uforandret gennem omvæltningen 1848-1849, hvorved folkekirken fortsat var en arv fra enevælden. Hans Jensen fastholdt, at ”med Bruddet i Statsforfatning fulgte intet Brud i Kirkeforfatning eller Kirkeforhold”. Grundtvigs frie statskirke blev ikke indført, men han opnåede dog i slutningen af sit liv, at Rigsdagen lovgav om frihed inden for kirken med love om sognebåndsløsning, valgmenigheder m.m.²

For Hal Koch førte forholdet mellem Grundtvig og Mynster til konfrontationer og modsætninger, ofte udstillet i al offentlighed.³ Deres forskellige opfattelser af det kirkelige liv delte vandene både i samtiden og senere. Mynster lagde vægt på det enkelte menneskes møde med gudsordet, gerne i lønkammerets stilhed. Menighedsforståelsen udtrykt med

gudstjenestelivet trådte her i baggrunden. Grundtvig lagde helt anderledes vægt på at fremme en kirkelig vækkelse, hvor det centrale for ham var gudstjenesten med salmer og dåbens og nadverens sakramente.

Mynster og Grundtvig var ”forskellige, så det forslog”, og de stod ofte ”personligt skarpt” overfor hinanden, fastslog P.G. Lindhardt, men midt i denne ”*tragedie* i 1800-tallets kirkeliv” opfattede han det som noget positivt. For disse to store personligheder gjorde ”det religiøse åndsliv så rigt og vekslede” billedligt talt som en rosegård, der ”vel ikke kun bestå af een slags roser”. Tankegangen var, at gennem modsætningen blev åndslivet beriget. Mynsters og Grundtvigs indbyrdes forhold kunne ”endnu ikke siges at være helt ud kortlagt”, konstaterede Lindhardt, hvilket imidlertid er hensigten med denne bog.⁴

Min egen forskning har lagt vægt på, at i Mynsters bestående statskirke var friheden bundet af den fælles liturgi og bekendelse, mens menighederne i Grundtvigs frie statskirke havde frihed til egen liturgi og bekendelse inden for en fælles juridisk-økonomisk statslig administration. Begge gik således ind for en statskirke, men indholdet var forskelligt. Som det fremgår af litteraturlisten, har jeg beskæftiget mig med den sene enevældes kirkehistorie, og jeg er ustandselig stødt på den personlige modsætning mellem Grundtvig og Mynster.

Med denne bog vil jeg forsøge at skabe et samlet overblik over deres stridspunkter, for de fik betydning for eftertidens folkekirke. De væsentlige uenigheder er:

- 1) Oversættelsen af Det Nye Testamente i 1819: Mynster sad i kongens oversættelsesudvalg, og Grundtvig var ikke enig med Mynsters princip om, at der først og fremmest skulle oversættes ud fra traditionens sammenhæng, og at oversætteren så vidt muligt skul-

le holde sig fra at fortolke i den nye oversættelse. Grundtvig ønskede derimod en oversættelse, som var i overensstemmelse med både oldkirken og nutidens danske dagligsprog.

- 2) Striden om trosbekendelsens eneret i 1825: Grundtvig fremhævede den apostolske trosbekendelse som kristendommens målestok i *Kirkens Gienmæle* fra 1825, og teologiprofessor H.N. Clausen understregede tilsvarende skriften som eneste målestok, hvilket blev alt for ensidigt for Mynster. Han ville have både skriften og trosbekendelsen som kirkens ligeværdige grundlag og henviste til præsteeden.
- 3) Forslag om sognebåndsløsning i 1832: Grundtvigs uenighed med Mynster handlede om indførelsen af sognebåndsløsning, hvor borgerne ikke længere skulle være låst til bopælssognet, men frit kunne søge en præst i et andet sogn. Mynster mente, at sognebåndsløsning ville medføre selvstændige menighedskredse i flere sogne, især af vakte, og dermed blev der sat et skel i forhold til de øvrige sognebeboere.
- 4) Diskussion af kirketugt i 1837: Mynster ville have en kirke for alle, som også inddrog de ukirkelige. Hans forståelse af kirkens rummelighed indeholdt en afvisning af kirketugten. De vakte fulgte Grundtvigs krav om religiøs frihed i egne forsamlinger, og Grundtvig afviste lunkne kristne fra alterbordet, hvilket var kirketugt.
- 5) Det personlige brud i 1839: Forholdet mellem Grundtvig og Mynster blev ganske forværret ved års-

skiftet 1838-1839. Grundtvig ville gerne konfirmere sine to drenge i Frederiks Tyske Kirke på Christianshavn, men han var på dette tidspunkt uden embede, og derfor nægtede biskop Mynster ham denne gunst. Grundtvig måtte først søge et embede og derefter konfirmere.

- 6) Ritualsagen i 1839: Grundtvig var vred, fordi Mynster med sit ritualforslag ændrede i dåbshandlingens fire centrale led (djævforsagelse, den apostolske trosbekendelse, døbeord og dåbsbøn). Ligeledes fjernede Mynster trosbekendelsens spørgeform efter hvert led i trosbekendelsen med gudmoderens/gudfaderens ”ja” på barnets vegne, og han svækkede derved dåbspagten mellem Gud og barn, mente Grundtvig.
- 7) Debat om religionsfrihed i 1842: Grundtvig lagde i 1840’erne vægt på, at baptisterne skulle have religionsfrihed, og han beskyldte Mynster og præsterne for at skabe en tvangskirke. Mynster fastholdt nemlig statens krav til baptisterne om barnedåb, selvom de ønskede voksendåb, og han fremhævede den kristne stats ret overfor alle nyfødte børn.
- 8) Salmebogstillæg i 1845: Der var stor interesse for at få et tillæg til den eksisterende salmebog, der var udgivet af biskop Balle i 1798, og der blev tænkt på Grundtvigs nye salmedigtning. Mynster udarbejdede allerede i 1843 et *Udkast til et Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*. I udkastet var blot to af Grundtvigs egne salmer optaget, hvilket sårede Grundtvig og førte til utilfredshed blandt mange præster.

- 9) På Den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1848-1849 var Grundtvig og Mynster uenige om folkekirkens retning. De fik ikke indflydelse på formuleringen af kirke- og religionsparagrafferne i grundloven, men deres holdninger har siden haft stor betydning. Mynster ville fortsætte med statens tætte tilknytning til den eksisterende kirke, og Grundtvig ønskede en fri statskirke, forstået som en borgerlig administrativ rammeordning for frie menigheder.

Uenigheden mellem Grundtvig og Mynster drejede sig således om mange kirkelige spørgsmål, men debatten herom var blandet med deres dårlige personlige forhold til hinanden. J.P. Mynster bevarede hele livet sin opfattelse af Grundtvig fra ungdomsårene og tiden frem til 1825, og det styrede ham i årene efter og bestemte hans uvilje imod Grundtvig ved de store konfrontationer i liturgistriden i 1830'erne og sammenstødet i Den Grundlovgivende Rigsforsamling 1848-1849.

Vanja Thaulow har på det seneste i sin ph.d.-afhandling fremført, at Grundtvig i årene frem til 1825 var en markant kristen polemiker i den offentlige debat. Han ville være kendt som forfatter og præst, og det gik ofte ud over andre, som tænkte anderledes, herunder Mynster, hvad Grundtvig dårligt nok lagde mærke til og heller ikke tog hensyn til.⁵ I tiden efter 1825 arbejdede Grundtvig på statskirkens frihed, og det førte ham senere ind i rollen som landsfader i slutningen af hans liv, hvilket ikke bliver behandlet detaljeret i denne bog, som i hovedsagen slutter med Mynsters død i 1854 og med en diskussion om de to fætres eftermæle frem til Grundtvig-jubilæet i 1983 – 200-året for Grundtvigs fødsel.

I. Ungdomsårene og familieliv

To fætre: Grundtvig og Mynster

Grundtvig og Mynster blev opdraget med en forskellig teologisk og kirkelig orientering til trods for den fælles baggrund i den Bangske familie. De var fætre, idet Mynster var adopteret ind i familien. Familiebegrebet i 1800-tallet var i høj grad socialt betinget med børn af forskellige ægteskaber og medbragte stedbørn ved giftermål som enke eller enkemand. Ligeledes omfattede familie kredsen også fætre og kusiner, og fætter-kusine-ægteskaber var ikke ualmindelige på dette tidspunkt.

Familierelationerne mellem Grundtvig og Mynster var bestemt af, at Grundtvigs mor, Cathrine Marie Grundtvig, var søster til Mynsters adoptivfar, Frederik L. Bang, som var overlæge ved Frederiks Hospital i Amaliegade i København og medicinsk professor ved Københavns Universitet. Bang blev gift med Mynsters mor, Frederikke Nicoline Christiane, født Ring, enke efter kammerråd og hospitalsinspektør Chr. G.P. Mynster, og Bang adopterede Mynster og dennes bror. Bang havde også en halvbror, den kendte jurist og generalprokurør O.L. Bang, og yderligere en søster, Susanna Steffens, der var gift med en læge. De fik sønnen Henrich Steffens, der var født i 1773 og jævnaldrende med J.P. Mynster. Steffens kom som stu-

derende i Frederik Bangs lægehjem og var sammen med den unge Mynster, og gennem hele livet havde de et nært venskab. Grundtvig var 8-10 år yngre end sine to fætre, og som ung fik Grundtvig for alvor kontakt til dem, da han som studerende kom i Frederik Bangs hjem, ikke mindst til spisetid.

Mynsters adoptivfar, lægen Frederik Bang, var strengt pietistisk og søgte meget ihærdigt at præge adoptiv sønnen, mens Grundtvigs far, præsten Johan Ottosen Grundtvig, var kirkeligt konservativ og i øvrigt mest overlod opdragelsen i barneårene til hustruen Cathrine Marie Grundtvig. Det betød, at Mynster fik en hård medfart, mens Grundtvig fik langt mere tryk og nærvær.

De voksede op i hver sit miljø, og det prægede også opdragelsen. Grundtvig var barn af præstegårdskulturen med poesi og præstegårdshave, og Grundtvigs familie var vant til mange besøg i præstegården, for faren tog sig som præst både af de kirkelige forhold og de almindelige sognekommunale opgaver såsom skoler, sundhedsforhold m.m. Senere, efter 1800, kom der en ny lovgivning, og præsten blev leder af fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen som de vigtigste lokale opgaver. I det hele taget var præstegården på dette tidspunkt et lokalt centrum for befolkningen.⁶

Der findes små erindringsglimt overalt i Grundtvigs forfatterskab. Grundtvig var den yngste af en søskendeflok på syv, og han fik rigeligt med omsorg fra sin mor. To søskende døde som spæde, og en søster, født året før Grundtvig, døde knap 23 år gammel i 1805 af sygdom. Grundtvigs tre brødre blev præster, men to af dem omkom ganske unge i henholdsvis 1800 og 1803 i Fort Christiansborg i den danske afrikanske koloni Guldkysten, mens den tredje bror, Otto Grundtvig, der var ni år ældre end Grundtvig, blev sognepræst i Torkildstrup på Falster i år 1800, hvor den unge Grundtvig besøgte ham flere gan-

Den 8. september 1783 fødtes N.F.S. Grundtvig i Udby Præstegård, og i årene 1811-1813 var han kapellan for sin far. I tilknytning til præstegården og Udby Kirke ligger Grundtvigs mindestuer i præstegårdens kapellanfløj. De ældste dele af den firlængede præstegård er fra midten af 1600-tallet.

ge. Siden var Otto Grundtvig fra 1805 provst i Falsters Nørre Herred og fra 1823 til sin død i 1843 sognepræst i Gladsaxe.⁷

Moren forsøgte at lære sin yngste søn at læse allerede som fireårig, hvilket også til sidst lykkedes. Som kun ni-årig blev Grundtvig revet ud af denne tryghed og efter farens ønske sendt til en god ven, præsten Laurids Feld i Thyregod, hvor han skulle forberedes til latinskolen. Denne bratte ende på sin barndom beskrev Grundtvig indirekte, når han omtalte forskellen mellem præstegårdshaverne i Udby og Thyregod.

Det skete i digtet *Udby Have* (1811) om præstegårdshaven i Udby, som han i barndommen omfavnede med stor glæde, idet han lå blandt havens græs og blomster og så op mod den høje himmel og grundede over Gud. Om haven i Thyregod hed det blot: "Bare Vinter, ingen Sommer, kun det tørre Lyng og Straa!"⁸

Mynster var opvokset i et københavnsk borgerhjem på Frederiks Hospital i Amaliegade, hvor han i høj grad var en del af et særligt liv i hospitalsverdenen i samvær med hospitalspersonalet, og han var vidne til megen sygdom og død. I modsætning til Grundtvig, der først for alvor kom til det Bangske lægehjem som ung studerende, havde Mynster boet der siden sin tidlige barndom. Han var ganske afhængig af adoptivfaren og fik en streng opdragelse, hvilket gjorde ham usikker, og hele livet måtte han leve med denne usikkerhed, som han gemte bag en ydre utilnærmelighed.

Mynster karakteriserede sin adoptivfar som en streng pietist, der holdt fast i "Pietismens Hovedlærdomme, om den menneskelige Naturs Grundfordærvelse, om Dievelens Indvirkning, om Forsoningen ved Jesu Blod". For Bang var der et sammenhæng mellem pietismens forståelse af den sjælelige tilstand og det mentale og fysiske helbred. Han tålte ingen afvigelser, ingen tvivlende spørgsmål, og han holdt nogle aftenandagter, som satte en skræk i livet på Mynster, der som barn troede, at Jesus var en "Bussemand".

Om aftenen samlede Bang hele sit hus og fremdrog sine dagbøger og andre daglige betragtninger, herunder sine egne skrøbeligheder, og fra disse daglige notater uddrog han ifølge Mynster "langtrukne Reflectioner" over den synd og vantro, han havde mødt den pågældende dag. Han holdt under aftensmåltidet "lange, bittere Straffetaler", som satte sig i et barns sind. Når det var overstået, skulle der synges to lange salmer.

Det Bangske hjem på Frederiks Hospital med indgang fra Amaliegade 27 i søndre pavillon (til venstre), hvor familien Bang boede. Bygningskomplekset ligger mellem Amaliegade og Bredgade og indeholder nu Designmuseum Danmark. Tegningen er fra 1830'erne. Hospitalet blev opført i 1750'erne under Frederik 5. som landets første hospital. Det lukkede i 1910, hvor det blev erstattet af Kommunehospitalet og Rigshospitalet.

Disse "Gudelige Øvelser" fik senere den betydning, at Mynster ikke turde holde aftenandagt med sin egen familie, sådan som det ellers ofte foregik i mange hjem, for "altfor afskrækkende Erindringer traadte stedse iveien".⁹

Efter Mynsters mors død i 1779 giftede Bang sig igen, og da denne hustru også døde ung, giftede han sig for tredje gang i 1782. Bang måtte kæmpe for sit familieliv, for to hustruer døde, og 9 børn døde enten som spæde eller i de første år af livet. Tilbage havde han seks børn, som blev voksne, heraf Mynster og hans bror. De fem af disse børn var sønner, heraf to læger, to teologer og en "Colonist i Amerika", der døde som ung. En datter blev gift med en ritmester i hæren, senere justitsråd og toldkasserer i Glückstadt i Holsten.¹⁰

Med Bangs tredje ægteskab fulgte en ældre svigermor og præsteenke, som var endnu strengere pietist end Bang. Mynsters bror, lægen Ole Hieronymus Mynster, viderebragte sine erindringer til sønnen, godsinspektør F.L. Mynster, der udgav

en biografi om sin far. Heri blev det fremhævet, at denne svigermor var meget barsk overfor børnene, som hele tiden fik at vide af hende, at de ikke måtte bande, for det var den største synd, og de skulle evigt blive fordømt. Denne domsforkyndelse i hjemmet var en voldsom påvirkning af børnene. Mynster mente, at hverken Bang eller svigermoren var i stand til at forholde sig til børns følelser og håb for livet, for de ”hørte kun sig selv”.¹¹ Den strenge opdragelse blev i høj grad et traume i Mynsters voksenliv.

Adoptivfaren dimitterede som professor selv Mynster til universitetet i 1790 i forbindelse med en optagelsesprøve, og han bestemte, at Mynster skulle læse teologi og herefter have et landembede. Mynster vurderede i sine sene *Meddelelser*, at adoptivfaren anså den unge Mynster for at være for dum til at læse det medicinske studium.¹² Studenterlivet foregik sammen med brorens studiekammerater i ”Nr. 5” på officiantgangen på Frederiks Hospital, hvor de to stedsønner havde fået bolig.

Storebroderen, Ole Mynster, fik en strålende lægekarriere. Først dr.med., dernæst overmedikus på Frederiks Hospital og så docent og senere professor på universitetet. Han havde lægepraksis og var en populær læge i Københavns borgerkreds, men han døde pludseligt i 1818. De to brødre var stærkt knyttet til hinanden, og det var derfor svært for Mynster at miste sin bror. Mynster har i sine *Meddelelser* ikke lagt skjul på, at han i sin ungdom led af mindreværdsfølelse, også overfor broren. Denne havde nemmere ved at ryste det Bangske hjemms domsforkyndelse af sig end den mere følsomme Mynster. En anden yngre bror fra Fr. Bangs tredje ægteskab var Oluf L. Bang, der senere blev overlæge og professor ved Frederiks Hospital ligesom faren og broren Ole Mynster. I øvrigt blev Oluf

Bangs datter gift med Ole Mynsters søn, Christian P.G. Mynster, som fra 1852 var præst i Karise Sogn i Præstø Amt.

Oluf Bang berettede i sine biografiske optegnelser om farens pietisme, som voldte ham meget pine som barn. Mynster fik gennem hele livet et nært forhold til denne bror, som var hans læge, og som han ofte havde selskabeligt samvær med i kortspillet l'hombre.

Endnu en bror fra Bangs tredje ægteskab, som Mynster regnede til sin nære familie, var præsten Joachim Vilh. Bang, der fra 1850 havde embedet i Stenløse Sogn i Frederiksborg Amt på Sjælland. J.P. Mynsters familiebånd i den Bangske familie var ganske levende og fortsatte efter farens død i 1820.¹³

Henrich Steffens' påvirkning

Mynster afsluttede sit teologiske studium i 1794 med kandidateksamen, og Grundtvig gjorde det tilsvarende i 1803. Begge var under studiet påvirket af det Wolffske kontradiktionsprincip, som var et erkendelsesprincip formuleret af den tyske filosof Christian Wolff, og som de ved professor Børge Riisbrighs forelæsninger fik indblik i. Modsætningen var: det onde kontra det gode, Djævel kontra Gud osv. Ligeledes lagde teologistudiet megen vægt på filosofen Immanuel Kants etik, som især fik betydning for Mynster.

Grundtvig og Mynster var ikke imponerede af universitetets undervisning, der var for meget præget af oplysnings-tiden. De var helt anderledes glade for deres fætter Henrich Steffens' forelæsninger 1802-1804 på Elers' Kollegium i København. Steffens fik med disse forelæsninger påvirket en gruppe unge akademikere, som siden blev toneangivende i tidens romantiske kulturliv, og alle kom til at indtage ledende positioner i tidens enevældesamfund. Det drejede sig bl.a.

om fysikeren H.C. Ørsted, juristen A.S. Ørsted og digteren A. Oehlenschläger, men netop også teologerne Mynster og Grundtvig. Steffens fremhævede i forelæsningerne den personlige religiøse individualisme med vægt på, at enhver skulle respekteres i åndelige spørgsmål. Samvittighedsfriheden blev understreget, og den blev et væsentligt begreb i romantikkens periode.

Grundtvig fulgte Henrich Steffens' forelæsninger, som gjorde et stort indtryk på ham. Selv noterede Steffens Grundtvigs deltagelse og var i øvrigt ganske overrasket over, at disse forelæsninger "fandt en saa levende Deeltagelse i Kjøbenhavn".¹⁴

Grundtvig kendte Steffens i forvejen fra hans besøg hos familien i Udby Præstegård, og han kunne fra sin barndom huske, at Steffens viste ham "Billeder i den første Perspektiv-Kasse, mine Øjne saa". Videre i sit tilbageblik i *Mands Minde* (1838) omtalte Grundtvig Steffens' forelæsninger som en øjenåbner for ham: "Tonen, han talte i, Ilden, han sprudlede, *det slog mig paa Timen* [...] som Ordets vidunderlige Livskraft". Grundtvig sagde om Steffens' påvirkning, "at der i det usynlige er en Virkelighed af et højere Slags end den, vi kan tage og føle paa, sønderlemme og begribe".¹⁵

Steffens gjorde i sine forelæsninger op med rationalismens fornuft og lagde vægt på den enkeltes indre følelse, dvs. "det Usynlige", der blev forløst i det guddommelige på jord, og han nåede i de sidste forelæsninger frem til, at det guddommelige trådte frem i Kristusåbenbaringen. I den syvende og ottende forelæsning kom han således ind på kristendommens betydning i historien. Det drejede sig om "Guds vandring gennem historien fra oldtidens Hellas til det Tyskland", som Steffens selv var en del af.¹⁶ Vigtig var den ottende forelæsning med Kristusåbenbaringen: "Det var i Sandhed en forsonet

Gud, som aabenbarede sig”. Til sidst i niende forelæsning lød det, at gennem det individuelle ”Genie” udfoldede det guddommelige sig, forstået som den evige idé i historien: ”Geniet er Guddommens egen Straale”.¹⁷

Steffens’ tid i Danmark var kort. Efter 1804 fortsatte hans universitetskarriere ved tyske universiteter som professor i filosofi og naturhistorie. Mynster overværede muligvis nogle af Steffens’ forelæsninger på Elers’ Kollegium, men han var i øvrigt på dette tidspunkt udnævnt til sognepræst i Spjellerup nær Faxe. Her besøgte Steffens ham og fik indflydelse på Mynsters forløsning i sommeren 1803, der drejede sig om Mynsters personlige religiøse oplevelse. Mynster karakteriserede denne begivenhed som hans ”Giennembrud” med hengivelsen i Guds vilje.

Mynster beskrev forløsningen i sine *Meddelelser*, hvor han understregede, at der ikke var tale om en pludselig omvendelse ud fra normen i barndomshjemmets pietisme, men nærmere en bevidsthed om samvittighedens indre stemme (du skal), der udtrykte Guds realitet og vilje med ham. Der var for Mynster tale om en dybere erkendelse, der ”nedsteeg i min Siel”, og som betød ”en Fred, som jeg aldrig saaledes havde kendt den, ’den Guds Fred, som overgaaer al Forstand’” – her formuleret med Mynsters ofte anvendte citat fra Paulus’ Brev til Filipperne i kapitel 4, vers 7.¹⁸

Mynster mente selv, at Steffens påvirkede ham som ”[e]n Sædemand, som havde Frø af mange Slags og udstrøede dem rigeligt trindt omkring”. Selvom Steffens’ kristne forståelse endnu ikke var færdigdannet, så ”var det dog fra ham, at Begyndelsen til Christendommens fornyede Liv i Danmark udgik”, vurderede den ældre Mynster. Steffens havde inspiret ham: ”Ogsaa i min Siel bragte han mangt et Frø, som behø-

Henrich Steffens holdt sine forelæsninger i 1802-1804 på Københavns Universitet, Elers' Kollegium (Collegium Elersianum), St. Kannikestræde 9, taget i brug i 1705. Efter bombardementet af København i 1807 benyttede universitetet kollegiets auditorium indtil 1836.

vede Tiid til at spire”. Hos Steffens mødte Mynster en religiøs individualisme.¹⁹

Efter denne religiøse forløsning voksede bevidstheden om Kristusåbenbaringen hos Mynster, hvilket blev udtrykt i hans første udgivne prædikensamling fra 1810, som var kritisk overfor tidens rationalisme og derfor vakte stor opmærksomhed i samtiden.

Allerede i de efterfølgende ungdomsår kom både Mynster og Grundtvig på afstand af Steffens’ opfattelse af det religiøse som en evig idé. Deres respektive syn på kristendommen udviklede sig i de kommende år i dogmatisk luthersk retning. Men den romantiske horisont, som de havde oplevet med Steffens’ eksistenstænkning, var den vigtigste blivende påvirkning. For mens oplysningstiden og rationalismen betragtede menneskelivet, naturen og verden udefra, så vendte romantikken blikket indad, fordi det drejede sig om, hvordan mennesket selv erfarede og oplevede eksistensen og religiøsiteten. Der var tale om en søgende individualisme, en eksistenstænkning, som også har vundet indpas i vor tid. Man skulle ikke længere anlægge et betragterperspektiv, men være deltager i sin sjæls åndelige erfaringer, som Steffens netop fremhævede i sine forelæsninger.

Kontakten mellem Grundtvig og Mynster fortsatte efter deres samvær i det Bangske hjem. Grundtvig besøgte Mynster i Spjellerup Præstegård, hvor denne var sognepræst, og Mynster tog flere gange på besøg hos Grundtvigs familie i Udby Præstegård. Mynster tilkendegav ikke ligefrem begejstring for Grundtvigs besøg i Spjellerup.²⁰ Da Grundtvig i sin store artikel fra 1807 ”Om Religion og Liturgie” kom med en nedsættende bemærkning om Mynsters anmeldelse af biskop Boisens liturgiforslag fra 1806, skrev Mynster til sin veninde Kamma Rahbek den 15. februar 1807, at han opfattede Grundt-

vig som en person, der ”ellers ofte er mig nær nok, uden at sige mig nogen Høflighed, men benytter den første Leilighed til at sige mig en Grovhed”.²¹ Der var tale om uenighed vedrørende håndspålæggelsen i forbindelse med skriftemålet, hvor præsten tilsagde syndernes forladelse i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Mynster gik ind for håndspålæggelsen, og derfor mente Grundtvig spydigt, at Mynster uden risiko kunne fortsætte med håndspålæggelsen, hvis han virkelig mente, at der derved blev givet en sikkerhed for, at der ikke blev syndet mere. De forskellige teologiske positioner var her trukket op og blandede sig med gensidig personlig uvilje.

Begge fordybede sig i Martin Luthers skrifter og udviklede de følgende år deres syn på reformationen. Mynsters lutherforståelse smeltede sammen med romantikkens individuelle trosforståelse, mens Grundtvig de følgende år fastholdt en luthersk bibelkristendom. De tilhørte begge Bakkehuskredsen, som ægteparret Knud Lyne og Kamma Rahbek samlede omkring sig. Mynsters brevveksling med ægteparret Rahbek viser en nær kontakt gennem hele livet, mens Grundtvig især i årene 1808-1810 levede i Bakkehusets litterære saloner.

I sine sene *Meddelelser*, ifølge fortalen færdigskrevet i februar 1846, beskrev Mynster sit religiøse og etiske ”Giennembrud” i sammenhæng med sin omtale af Grundtvig og hans vakte venners lutherske bibelkristendom i ungdomsårene, som Mynster og andre anså for bibelfundamentalisme, hvor Bibelen blev læst bogstavret. Sammenligningen var ingen tilfældighed, for den anskueliggjorde forskellen mellem Mynsters ”Giennembrud” og Grundtvigs bibelkristendom. Mynster konstaterede, at det siden deres fælles ungdom var Grundtvigs ønske at konkurrere med ham i al offentlighed: ”Det har flere gange været Tilfældet, at, naar en Anden har anslaaet en ny Tone, er Grundtvig med stor Iver istemmet

med". Mynster nævnte, at da "Oehenschläger havde stemt sin nordiske Harpe, fik Grundtvig ogsaa en sadan". Et anden eksempel var, da Mynster skrev mod "Boisens Liturgie", for da "fremtraadte" Grundtvig modsat med en afhandling "Om Religion og Liturgie". Mynster berørte ogsaa sin "Samling af Prædikener" i 1810, som medførte Grundtvigs svar "med sin Dimisprædiken", som var udgivet med titlen *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Huus?* med dedikation til hans 76-årige far Johan Grundtvig.²² Mynster har ogsaa opfattet deres indbyrdes forhold som en konkurrence.

I december 1811 blev Mynster beskikket som kapellan ved Vor Frue Kirke i København, og hans liv fik derved en ny orientering, idet han hermed brød med sin adoptivfars ønske om, at han skulle være landsbypræst. Grundtvig blev ogsaa følelsesmæssigt forløst, men det skete med forelskelsen i Constance Leth på herregården Egeløkke, Langeland. Grundtvig var kommet til Egeløkke som huslærer, og forelskelsen førte til en forfatterpassion de følgende år, inden han i 1810 med sin dimisprædiken, dvs. prøveprædiken, og opgøret med rationalismen endte i en konservativ kristendom.

Grundtvigs store krise kom efter udgivelsen af dimisprædiken i 1810, hvor han fik den københavnske gejstlighed imod sig pga. sin skarpe kritik af præsternes rationalisme. Grundtvig boede på dette tidspunkt på Valkendorfs Kollegium i Sankt Peders Stræde 14. Det var Mynsters adoptivfar, lægen Fr. Bang, som tilkaldt af Grundtvigs venner, forfatteren Povel Dons og filosofen Fr. Chr. Sibbern, stillede diagnosen, "at det ei var Legemlig Sygdom, han leed af, men at han laae i en indvortes Kamp for sin Sjæls Frelse".²³

Grundtvigs anfald fortsatte i foråret 1811. Der var formentlig både tale om fysisk træthed, en overanstrengelse, som venen Chr. Molbech betegnede det, og om en vækkelse

Valkendorfs Kollegium i Sankt Peders Stræde 14 fotograferet fra haven i 1864, lige før bygningen blev nedrevet og erstattet af den nuværende. Her boede den unge N.F.S. Grundtvig fra 1808 til 1811.

med religiøse anfægtelser og en stærk syndsbevidsthed, som Bang kaldte det. En psykiatrisk diagnose fra 1918 har sagt, at Grundtvig gennem livet led af en maniodepressiv psykose, som fremmede hans åndrigheid og digteriske indsats, og det er blevet støttet i vor tid.²⁴ Hans måde at arbejde på kunne være manisk, og i hans senere brevveksling med andre fremgik det, at han fik depressionsanfald. Grundtvig kom sig hver gang, hvilket også skete tilbage i maj 1811. Han blev ordineret i Trinitatis Kirke, København, den 29. maj 1811 og indsat som ka-

pellan for faren den 16. juni 1811 i Udby Kirke af sin storebror, provst Otto Grundtvig.

Opgør i 1812 mellem Grundtvig og Mynster

Det første store sammenstød mellem Mynster og Grundtvig fandt sted i 1812. Biskop Friederich Münter gennemførte i 1809 i Sjællands Stift, at landemoderne kunne udvides med stiftets præster. Landemoderne blev holdt i Roskilde Domkirkes "Riddersal", der i årene 1810-1812 blev indrettet til formålet. Landemoderne var normalt møder for biskop og provster, som forhandlede om stiftets økonomi, men nu skulle man herefter på landemoderne samles med stiftets præster med det formål at holde foredrag for hinanden. Münter havde især øje for de lærde præster i stiftet. Derfor opfordrede han Mynster, der i årene frem holdt foredrag om Paulus' breve, ikke mindst om dennes forståelse af retfærdiggørelsen ved tro på Kristus, forstået som et brud på Moseloven. I 1810 kom Mynsters foredrag "Bemærkninger om den Konst at Prædike", som indeholdt en opfordring til at ændre tidens rationalistiske forkyndelse. Baggrunden var udgivelsen af hans *Prædikener I* fra samme år.

Biskop Münter opfordrede ikke tilsvarende Grundtvig til at holde foredrag for sine præstebrødre, fordi han i biskoppens øjne havde gjort sig umulig med sin dimisprædiken fra 1810, hvor han som nævnt kraftigt kritiserede den københavnske gejstligheds rationalistiske kristendom.

Grundtvig fik alligevel mulighed for at holde foredrag på det udvidede landemode både i efteråret 1811 og i sommeren 1812 over emnerne: "Et par Ord om Gejstlighedens Videnskabelig eller om christelig og præstelig Lærdom" og "Om Oplysning". I begge foredrag talte han kritisk og polemisk om oplysningsteologien, hvori der ikke var nogen principiel for-